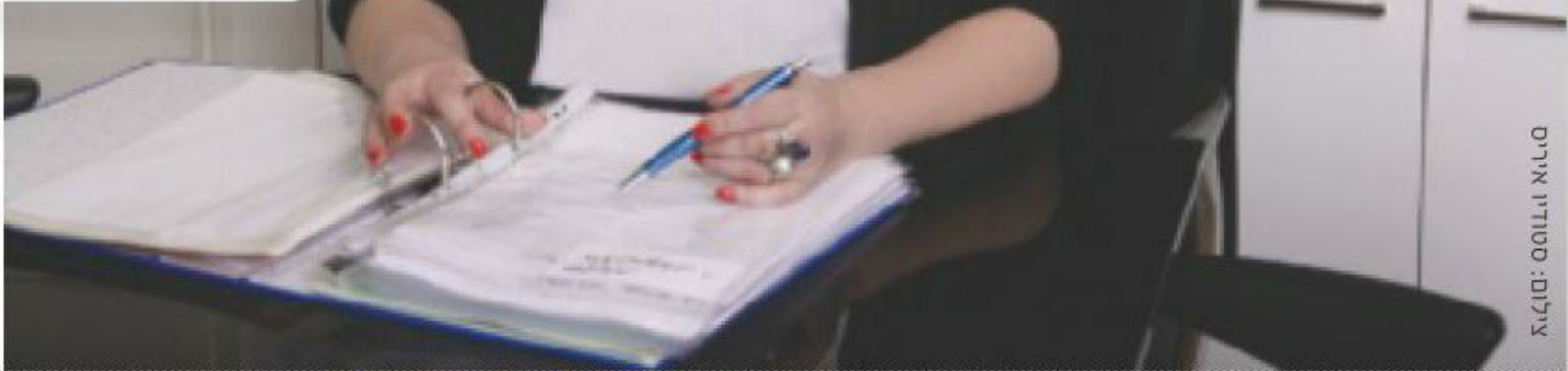

הזכות להמשכיות

כמיהת הורים שכולים להיות סבא וסבתא - דיני המשפחה בישראל עוברים שינוי

מאת: ענת פז

שימוש בזרע של נפטר, הינו הליך משפטי מורכב, הדורש את התערבות המדינה, היועץ המשפטי לממשלה, בתי המשפט, תעצומות נפש, וכפי שהגדירו הורים שכולים, המצויים בעיצומם של הליכי הפרייה, מהזרע של בנם, עם אישה שנפשמ נקשרה בנפשה - "כל זה דורש גם עורכת דין, נחושה, בקיאה, רגישה, כמו המלאך שייצגה אותנו".

עורכת הדין, דורית ארבל, שמבחינת אותם הורים שכולים והאישה שגם יוצגה על ידה, היא מלאך, יושבת מולי במשרדה הנעים בהרצליה פיתוח, מחייכת בצניעות, "הם מקסימים, אבל אני לא מלאך. אני עובדת קשה, משתדלת להביא מזור, ובאמת מרגישה את הכאב שלהם. לתפיסתי, למנוע מהורים שכולים לעשות שימוש בזרע של בנם אשר מת, עד כמה שזה יכול להישמע נורא - זה להרוג אותו פעמיים. להכחיד ממנו כל זכר ממשי, למעט הזיכרון שבלב, שהורים שכולים מסתובבים איתו, כאב בלתי נסבל, שעה שעה".

בהרצאה, בה נשאה דברים נשיאת בית המשפט העליון, אסתר חיות, ערב מינויה, דיברה על הדילמות המורכבות הנצבות בפני שופטים, במקרים קשים, בהם, הפתרון שנראה צודק, מוסרי ונכון, איננו אפשרי על פי הדין הנוהג והמחייב. בדבריה, התייחסה לאחת הפרשיות קורעות הלב, שבה ישבה בראש הרכב, ולדבריה, נאלצה לפסוק כנגד צו מצפונה.

בפרשיה זאת, ייצגה עורכת הדין, דורית ארבל, הורים שכולים, אשר עתרו לעשות שימוש בזרעו של בנם, קצין אשר נהרג במהלך מילואים, והיה נשוי שלושה חודשים וחצי. אלמנתו, אשר בינתיים הקימה משפחה, סירבה בתוקף שיעשה בזרע שימוש, ולא רצתה בו לעצמה.

בית המשפט העליון בהרכב מורחב של חמישה שופטים, בדעת רוב, הפך על פיהם את פסקי הדין של בית המשפט לענייני משפחה ושל בית המשפט המחוזי, ושילח את ההורים השכולים לדרךם. דובר, במקרה הראשון מסוגו, שעלה בפני בית משפט בישראל, אשר בו התגלעה מחלוקת בין מי שהייתה בת זוגו של המנוח - שלא חפצה לעשות שימוש בזרע שנשאב מגופו, על מנת להביא לעולם ילד מזרעו לאחר מותו - ובין הוריו, אשר כל כמיהתם היתה לעשות שימוש בזרעו לצורך כך, בדרך של הפריית אישה אחרת, ונתקלו בחומת התנגדות בצורה של אלמנתו.

"הרבה מאוד התערער, נסדק אפילו, והשתנה בתפיסתי, מאז פסק הדין המדובר, ומאז שנדחתה בקשתי לדיון נוסף", מספרת עו"ד דורית ארבל, מומחית בתחום המעמד האישי ודיני המשפחה. "התיקון של מכח הנפש והאכזבה העמוקה כל כך, הגיע בבית המשפט לענייני משפחה בבאר שבע, אשר נעתר לבקשת זוג הורים שכולים שייצגתי, והתיר להם לעשות שימוש בזרעו של בנם, שנפטר במהלך שירותו הצבאי מלוקמיה, והאם המיועדת מצויה כעת בעיצומם של טיפולי הפרייה".

מה אומר החוק בנושא?

"יש הצעות חוק, אין חקיקה. עדיין. ישנן הנחיות של היועץ המשפטי לממשלה משנת 2003, אשר, בשורה התחתונה, מבוססות על ההנחה, שהנישואין מהווים אינדיקציה יחידה לרצון האדם בילדים, ומי שיודעת, מה רצה הנפטר, היא אשתו. מאז, דנה בסוגיה ועדה נוספת, שהותירה את ההנחיות ההן בתוקפן, בהתעלם מהעובדה, שמאז חלו תמורות חברתיות בתא המשפחתי ובכלל.

ההנחיות לא מכירות במציאות של משפחה עם שתי אימהות, שני אבות, משפחות יחידניות, אינן דנות בטיב או משך הנישואין. ההנחיות ממדרות את ההורים, שהיו ראויים דיים לגדל ילדים ולשלוח אותם לצבא, ממנו לא שבו. ההורים, בעצם, הופכים לחסרי משמעות. קורע לב, מקומם, בלתי נתפס, ומחייב שינויים מרחיקי לכת בתפיסה, בהיערכות, וכמובן בהתאמה למאה ה-21".

מה פסק בית המשפט העליון?

"בית המשפט העליון הבחין בין מקרה, שבו אדם, טרם פטירתו, הביע את רצונו המפורש, כי יעשה שימוש בזרעו לאחר מותו, לבין מקרה, שלא הובע רצון מפורש, שאז, בית המשפט יפנה במקרים המתאימים, לרצונו המשוער, וכן, בין מקרה, שבו לנפטר היה בת זוג, לבין מקרה שלא היתה. במילים אחרות, אדם שנפטר, שהיתה לו בת זוג, ולא הותיר הנחיות מפורשות בכתב או בדרך מפורשת אחרת, שימוש בזרעו יתאפשר רק לפי בקשת בת זוגו, ולשם הפרייתו בלבד. איש, זולתה, לרבות הורי הנפטר, אינו זכאי לבקש שימוש בזרע לשם הפריית אישה אחרת. במקרה של מנוח, שלא הותיר אחריו בת זוג, יש להוכיח כי רצונו המפורש, אכן היה, כי יעשה שימוש בזרעו לאחר מותו, אולם אין פירוש הדבר כי יותר שימוש בזרעו, למשל, אם הוריו מבקשים להביא ילד באמצעות פונדקאית ולגדלו בעצמם".

איך מוכיחים מה רצה אדם שמת, ולא השאיר צוואה ביולוגית?

"רוב האנשים אינם משאירים צוואה ביולוגית. רוב הצעירים אינם מודעים בכלל לאפשרות. זה לא שבלשכת הגיוס מחלקים טפסים למילוי, או מדברים איתם על האפשרות שימותו, ואם רוצים שיולד ילד מזרעם. על מנת להוכיח רצון משוער של אדם שהלך לעולמו, ניתן ללמוד גם בדרכים אחרות, חרף הקושי שבהתחקות אחר רצון נפטר. באמצעות התבטאויות, דברים אשר אמר ושייתף, כתבים שהותיר אחריו, הוריו, קרוביו, חבריו, האדם שהיה, החיים שחי, כל אלה יכולים לשמש אינדיקציה ולהעיד באשר לרצונו".

מדוע המדינה כל כך מתנגדת להורים שכולים?

"אני נתקלת בהתנגדות עקרונית ותפיסות עולם שמרניות, ובביטויים כגון, 'מדרון חלקלק', 'יתמות מתוכננת', 'ילד שיהיה אנדרטה' ועוד. ישנה תפיסה, שילד זקוק למסגרת משפחתית קונסרבטיבית. מזמן, שאנחנו עדים לשינויים במבנה המשפחתי. על המשפט להתקדם, להתאים עצמו למציאות המתפתחת והמשתנה, זה נעשה במישורים אחרים, וגם בסוגיות של משמורת ומזונות, זה חייב להיעשות גם בנושא, שהוא החיים עצמם, כבוד למתים, לכל אלו שהם מותירים מאחור, לקדושת החיים. אכן, משום שמדובר בסוגיה מורכבת מאוד, המערבת שיקולים של מסר ומשפט, מדע, רפואה וטכנולוגיה מודרנית, לצד היבטים דתיים, פסיכולוגיים, סוציולוגיים ועוד, אני בהחלט חושבת שכל מקרה דורש בדיקת עומק, ושצריך להוכיח, שאכן מדובר ברצון המת ושישנה בשלות והתמודדות עם האבל והיגון. שעצם השימוש בזרע, לא נועד, אלא, להגשמת רצון המת, באמצעות הוריו, ושכל כולו לטובת הילד העתידי להיוולד, לכן גם מעורבת עובדת סוציאלית המגישה תסקיר. אולם, האופן בו נתפסת אותה טובת הילד, אינו אחיד. לטעמי, כל עוד ילד נאהב, מוגן, רצוי, צרכי, מכל סוג, מסופקים, והוא מתפתח בהתאם לכישוריו, ליכולותיו, מועצם, מחובק, כל אלה הם טובתו. ישנם מחקרים, שילדים מאושרים ובריאים וגדלים להיות בני אדם משובחים, גם במסגרת משפחתית, שאינה כוללת אמא ואבא הנשואים זה לזה.

אין אחידות בפסיקה. בכל סוגיה שאני מייצגת, הרבה תלוי גם בשופט שיושב בדין. למשל, המקרה שהגיע לעליון. שופטת בית משפט לענייני משפחה ושלושה שופטי מחוזי, פסקו לטובת ההורים השכולים. בעליון, שופט אחד פסק לטובתם, בדעת מיעוט, וארבעה נגדם, ובסך הכל, היינו, בפועל, עם חמישה שופטים בעד וארבעה נגד. אין לי ספק, שלו הבקשה שלי לדיון נוסף היתה נענית, והיינו מקבלים הרכב מורחב שבמורחב, העתירה היתה מתקבלת".

"מדובר בסוגיה ששווה להילחם עליה. הורים שכולים, שמשוכנעים שהם נלחמים עבור מימוש רצון הבן שלהם, שאבדו כל כך הרבה ואיכשהו, ממשיכים לחיות, חובה עלינו לתמוך, לכבד, לעטוף. יש גם יתרונות רבים להבאת ילד לעולם בנסיבות כאלה, כאשר יש שורשים, משפחה, גנטיקה ידועה, זהות של אב ידוע, בניגוד, ומבלי לשפוט או לבקר, הבאת ילד מבנק הזרע"

איך עובד ההליך, אם בסופו של דבר, הורים מקבלים את אישור בתי המשפט?

"יש להכין הסכם המפרט את זכויותיו של כל צד, תוך כדי הליך ההפריה, במהלך ההיריון ולאחר הלידה. להגדיר את היחסים, את מעמד האם, כהורה ואת מעמד ההורים השכולים כסבא וסבתא. להסדיר גם את כל הסוגיות הרלוונטיות, ואלו שעלולות להתעורר. חשוב להדגיש, שלא נכנסת למערכת היחסים סוגיית כספים או מזונות. בית המשפט מוודא עם הצדדים שהם מבינים את המשמעויות וכל האמור בהסכם, מאשר אותו ונותן לו תוקף של פסק דין. בסופו של הליך, בית משפט ייתן צו שיופנה לבית החולים אשר מחזיק בזרע, וכן למשרד הפנים, על מנת שהילד שיוולד יירשם כבנו של המנוח, והמנוח יירשם בתעודת הלידה שלו".

זה מסע, כמו כל הליך משפטי, כרוך במשאבי נפש, זמן, כסף, סבלנות וצריך אורך נשימה"

"אני מקווה, עוד השנה, להיות מוזמנת לברית או לבריתה, אין מילים לתאר את האושר של הלקוחות שלי, ואת אושרי שלי, את נחת הרוח, ואת התחושה הטובה, שעשיתי למען הבאת אדם לעולם, שיניתי חיים, תרמתי ליצירת חיים, סייעתי להגשמת משאלות לב, הייתה לי הזכות"

כיצד, לדעתך, ניתן לעורר את המודעות לנושא?

"במדינה רוויית השכול שלנו, מדי בקר, אנשים יוצאים למלחמה. למען המולדת, על הפרנסה, על ביתם, על בריאותם, נפשם, על זכויות היסוד שלהם, על שמם הטוב, ביטחונם, בכבישים - והכל שבירי, הכל כהרף עין. היום אצל אלו, מחר אצל אחרים. אין מנוס משינוי מובהק, של חשיפת הסוגיה בפני הנוער, ערב גיוס, למרות שמדובר בבני 18, הנדרשים, מראש, לשקול את מותם האפשרי ולהשאיר מסמכים מפורשים, 'ליתר ביטחון'. אין שום גוף, לא בתיכון, בצבא, טרם היציאה למילואים, המעבירה סדנאות, ימי עיון, המציפה את האפשרות הממשית להכין צוואה ולהורות בדבר מה ייעשה בגופם, ובאם ירצו, או לא, המשכיות, ושיחתמו, עכשיו, בטרם.

צריך להנגיש את המידע. להנחיל את המושג 'צוואה ביולוגית', לדבר על מה שאנחנו לא אוהבים לדבר עליו, מה ייעשה לאחר שלא נהיה כאן. לא רק מבחינת הרכוש שלנו, אלא גם מבחינת ההמשכיות שלנו. לקדם חקיקה ולעדכן הנחיות, במנותק משיקולים זרים, להסתייע במומחים מכל התחומים, ולהתאים הכל לעידן הנוכחי. דבר הרי לא נשאר במקום, הכל משתנה, וכפי שטענתי בפני בית המשפט, ישנה תחושה חזקה של ניסיון עיקש מצד המדינה, שלא יחזיק מים, תרתי משמע, של לחסום עם אצבע את הסכר, מהסיבות הלא נכונות".

צינת שינויים בכל מה שקשור לתחום דיני המשפחה, תוכלי להרחיב מעט?

"עריכת הדין משתנה ומשתנה גם העולם המשפטי של דיני המשפחה. נתחיל בחוק להסדר התידינויות בסכסוכי משפחה, שנכנס לתוקפו ביולי 2016, אשר שינה את הליכי הגירושין בישראל. לפיו, לפני שניתן להגיש תביעה, יש להגיש בקשה ליישוב סכסוך, על גבי טופס, ללא פירוט עובדתי, ולאחר הגשתה, מוזמנים למפגש עם עובדת סוציאלית ביחידת הסיוע שליד אותו בית משפט או בית דין רבני אליו הוגשה. ניתן, אמנם, להגיש בקשות לטעדים דחופים, אולם לא לפתוח בתביעות, שלא במסגרת המועדים שנקבעו וטרם הסתיים אותו הליך, ויש משמעות לאופן בו הסתיים, מבחינת הסכמות, אם בכלל".

"אציין, שמי שמגיש את הבקשה, זכאי לקבוע לאיזו ערכאה יוגשו תביעות, שוב, בהתאם למניין הימים. החוק אינו פותר את בעיית מרוץ הסמכויות. קריטי להפנים, שמי שיוזם או מקבל הזמנה להגיע ליחידת הסיוע, פתח בהליכים משפטיים, על כל המשתמע"

ומה לגבי המשמורת והמזונות?

"בעבר היה ברור, שמשמורת ניתנת בדרך כלל רק לאימהות, ודברו על הסדרי ראייה. השיח והמצב המשפטי היום אחר, ומושגים כגון אחריות הורית משותפת, משמורת משותפת, מחולקת, הסדרי שהות, חלוקת זמני שהות, השתרשו. גם לגבי המזונות, התחוללה מהפיכה ביולי 2017.

בית המשפט העליון קבע, שבגילאי 15-6 שנים, החיוב במזונות חל במידה שווה על שני ההורים, תוך שחלוקת החיוב ביניהם תיקבע על פי יכולותיהם הכלכליות היחסיות, ונולדו מושגים, כגון, הוצאות תלויי שהות ושאינן תלויי שהות, ובתי המשפט לענייני משפחה מוצפים בתביעות להפחתת מזונות מאז, ויש מי שמנצל את הדברים, לא באופן הכי ראוי.

בנוסף, רפורמה מקיפה בסדר הדין האזרחי תיכנס לתוקף בעוד כשנה, במטרה ליעל ולפשט הליכים משפטיים, ולמנוע, ככל האפשר, ניצול לרעה של ההליך המשפטי בידי אחד מהצדדים".

"אין אדם, שקם בבוקר ויודע, שהיום יומו האחרון. להבדיל, גם כאשר אני מייצגת בהליכי גירושין, האישה או הגבר שאני מייצגת, לא תכננו להגיע למשבר ולאובדן האהבה והזוגיות והמערכת המשפחתית, כפי שהכירו. הכל בחיים שבירי, החיים מלאי מורכבויות והתמודדויות, וכל מה שאני יכולה, כעורכת דין בתחום דיני המשפחה, שמכיל בתוכו את כל אשר יכול יעבור על אדם מרגע לידתו ועד יומו האחרון, הוא לשכן, להרגיע, להעלות על דרך המלך, בחזרה, עד כמה שניתן, ולצאת מהשבר, עם יותר כוחות, אופטימיות, לחיים חדשים. כאשר בכוחי להביא לחיים חדשים, תרתי משמע, אין נחת גדולה יותר"